

Mirosław Babiarz

ORCID: 0000-0003-2229-767X

Paweł Garbuzik

ORCID: 0000-0002-3045-4332

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Pedagogiczny i Artystyczny

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych na przykładzie działań w województwie świętokrzyskim

Combating social exclusion of disabled people: a case of activities in the Świętokrzyskie voivodeship

<https://doi.org/10.34739/sn.2019.19.10>

Streszczenie: Osoby niepełnosprawne pomimo swoich dysfunkcji mają prawo do samodzielnego i aktywnego życia i nie mogą podlegać dyskryminacji. Działania mające na celu inkluzję i wspieranie osób narażonych na ryzyko wykluczenia społecznego, w tym w szczególności osób niepełnosprawnych, systematycznie zyskują coraz większe znaczenie celem zapewnienia samodzielności i czynnego uczestnictwa w życiu społecznymi zawodowym. Dlatego też artykuł jest próbą analizy systemu wsparcia i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych w województwie świętokrzyskim i efektów płynących z działań w tym zakresie.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, wykluczenie, wsparcie, inkluzja, edukacja, ekonomia społeczna, integracja, polityka społeczna, województwo świętokrzyskie

Abstract: People with disabilities, despite their dysfunctions, have a right to live in an independent and active way and cannot be subject to discrimination. Activities aimed at including and supporting people at risk of social exclusion, in particular, people with disabilities, are systematically gaining increasing importance to ensure independence and active participation in social and professional life. Therefore, the article is an attempt to analyze the system supporting disabled people, combating their social exclusion and to describe the effects of actions in this area in the Świętokrzyskie voivodeship.

Keywords: disability, exclusion, support, inclusion, education, social economy, integration, social policy, Świętokrzyskie voivodeship

W 1989 roku w Polsce nastąpiła transformacja ustrojowa. Przez kolejne 15 lat wprowadzono wiele ważnych reform i uchwalono wiele nowych ustaw, w tym: o pomocy społecznej, o zatrudnieniu socjalnym, o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, o świadczeniach na rzecz rodziny oraz o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Jedną z najistotniejszych konsekwencji wprowadzanych reform było przekazanie wielu kompetencji, w myśl zasady pomocniczości, z poziomu centralnego na poziom lokalny. Przemiany te spowodowały, iż lokalne społeczności ze swoimi władzami stały się faktycznymi gospodarzami w swoich małych ojczyznach. Co niezwykle ważne, decentralizacja wszystkich instytucji w tym instytucji świadczących usługi społeczne przyczyniła się do lepszego rozpoznawania potrzeb i skuteczniejszego działania. Ponadto zmianie uległy priorytety pomocy w kierunku zwiększania stopnia samodzielności i aktywnego udziału w życiu społecznym i zawodowym osób narażonych na ryzyko wykluczenia społecznego, w tym w szczególności osób niepełnosprawnych.

Zjawisko wykluczenia społecznego jest przedmiotem badań wielu dziedzin naukowych społecznych, ekonomicznych, prawnych i oczywiście pedagogicznych, a „przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu jest obecnie jednym z najważniejszych zagadnień i celów europejskiej oraz krajowej polityki społecznej” [Wojewódzki Program Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu, 2012, s. 3]. Jest zaprzeczeniem wobec zintegrowania, scalenia, włączenia, a definicja wykluczenia społecznego przyjęta w Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski, określa to zjawisko jako „brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływu i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich” [Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, 2003, s. 23]. Precyzyjniej „to sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie osób, w tym także rodzinie, pełnienia różnorodnych ról społecznych, korzystania z dóbr publicznych, infrastruktury społecznej, a także gromadzenia zasobów, w tym uzyskiwania dochodów gwarantujących godny sposób życia” [Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu - nowy wymiar 2020, 2016, s. 4].

Jolanta Grotowska-Leder wyróżnia cztery podstawowe wymiary wykluczenia społecznego:

- 1) wyłączenie z aktywności zawodowej poprzez m.in. niepełnosprawności czy bezrobocie,
- 2) wyłączenie z konsumpcji poprzez m.in. ubóstwo,

- 3) wyłączenie z mechanizmów oddziaływania i władzy, tj. marginalizacja kulturowa i polityczna,
- 4) wyłączenie z grupy, społeczności na skutek m.in samotności [Grotowska-Leder, Faliszek, 2005, s. 28-29].

Zbiorowość osób wykluczonych społecznie nigdy nie jest jednorodna. Zawsze jest zróżnicowana zarówno zewnątrznie, jak i wewnątrznie, bowiem w przypadku tego zjawiska mamy do czynienia z kilkoma nakładającymi się wymiarami wykluczenia społecznego. Osobami i grupami szczególnie narażonymi na wykluczenie społeczne są: bezdomni, niepełnosprawni, długotrwale bezrobotni, w tym w szczególności kobiety, członkowie mniejszości narodowych, dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych, osoby posiadające niskie kwalifikacje zawodowych oraz osoby opuszczające zakłady karne i poprawcze. Z kolei głównymi czynnikami zwiększającymi ryzyko wykluczenia społecznego w regionie świętokrzyskim są: niepełnosprawność, ubóstwo oraz bezrobocie. W niniejszym tekście skupimy jednak swoją uwagę głównie na osobach niepełnosprawnych, jak osobach zagrożonych wykluczeniem społecznym i na działaniach przeciwdziałających niekorzystnym zjawiskom. W literaturze funkcjonuje wiele definicji terminu *niepełnosprawność*. Osoba niepełnosprawna to „osoba, której stan fizyczny lub psychiczny trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza albo uniemożliwia wypełnianie zadań życiowych i ról społecznych zgodnie z normami społecznymi i prawnymi” [*Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r.*, Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776 z późn. zm.].

Jednym z najistotniejszych wyzwań dla polityki społecznej jest tworzenie takich warunków do skutecznej integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, aby w przypadku niezdolności do pracy sprawowanie właściwej opieki. Takie przyczyny jak cechy i rodzaje dysfunkcji, niedoskonałość systemu edukacji i przygotowania zawodowego, a co za tym idzie słabsze kwalifikacje, niskie, często podstawowe wykształcenie osób niepełnosprawnych, również niedoskonałość opieki i rehabilitacji społecznej, stereotypy i obawy funkcjonujące w społeczeństwie związane z jakością i wydajnością pracy osób niepełnosprawnych powodują, iż osoby niepełnosprawne znajdują się w grupie osób szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym. Dowodzi tego definicja Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wskazując, iż „niepełnosprawność to wielowymiarowe zjawisko wynikające ze wzajemnych oddziaływań między ludźmi a ich fizycznym i społecznym otoczeniem, efekt barier napotykanym w otoczeniu fizycznym i społecznym” [Międzynaro-

dowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF) oraz jej zastosowanie, 2009, s. 242]. Osoby niepełnosprawne, pomimo swoich dysfunkcji, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych przyjęta uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r. wskazuje, iż „osoby niepełnosprawne mają prawo do: dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym, dostępu do leczenia i opieki medycznej (...) w tym do zaopatrzenia w środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny, dostępu do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną. Ponadto do nauki w szkołach wspólnie ze swymi pełnosprawnymi rówieśnikami, szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej, pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych, pracy na otwartym rynku pracy (...), a gdy niepełnosprawność i stan zdrowia tego wymaga - prawo do pracy w warunkach dostosowanych do potrzeb niepełnosprawnych (...) życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, dostępu do informacji, pełnego uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym” [Karta Praw Osób Niepełnosprawnych przyjęta uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r., opublikowana w Monitorze Polskim z 13 sierpnia 1997 r. nr 50 poz. 475].

Na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2011 r. w Polsce liczba osób niepełnosprawnych ogółem wynosiła około 4,7 mln. Zatem liczba osób niepełnosprawnych w naszym kraju stanowiła 12,2% ogółu, a regionie świętokrzyskim stanowią 12,9% ogółu ludności, to znaczy, iż co ósmy mieszkaniec jest niepełnosprawny, kiedy to średnia krajowa wynosi 12,5% [Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020, 2014, s. 10]. Biorąc pod uwagę to, iż samorząd województwa działa jako koordynator i inicjator zadań w obszarach polityki społecznej oraz wyznacza kierunki polityki społecznej realizowanej przez samorządy wszystkich pozostałych szczebli, realizacja zadań z zakresu polityki i pomocy społecznej musi być procesem ciągłym, kompleksowym i spójnym dla całego regionu, opartym o ustalone zasady współpracy między samorządami wszystkich szczebli. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu jest jednym z priorytetów w regionalnych dokumentach strategicznych i programowych służących rozwiązywaniu problemów społecznych. Sytuacja osób niepełnosprawnych jest

szczegółowo monitorowana w ramach realizacji *Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020* (WPWSON) stanowi on rozwinięcie *Strategii Polityki Społecznej Województwa Świętokrzyskiego na lata 2012-2020* i jest spójny ze *Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020*. Instrumentem w zakresie wsparcia osób z niepełnosprawnościami jest też m.in. *Program Wyrównywania Różnic Między Regionami* [Wojewódzki Program Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu 2012-2017. Raport za 2016, 2017, s. 75]. Celem regionalnych programów, w tym m.in. WPWSON na lata 2014-2020, jest rozpoznawanie i diagnozowanie barier oraz inicjowanie działań podmiotów publicznych, które pozwoliłyby na włączenie osób z niepełnosprawnościami w główny nurt różnych obszarów życia społecznego [Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020, 2014, s. 3-4]. Ważnym wskaźnikiem realizacji programu „jest liczba obiektów użyteczności publicznej podległych gminom dostępnych dla osób niepełnosprawnych, tj. pozbawionych barier architektonicznych. Bariery architektoniczne są to wszelkie utrudnienia występujące w budynku i w jego najbliższej okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom z niepełnosprawnościami.

Z zebranych od samorządów gminnych danych wynika, że na terenie województwa istniały w 2016 r. 482 budynki użyteczności publicznej, podległe gminom, w których nie zostały zlikwidowane bariery architektoniczne” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 31]. Na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonują 102 ośrodki pomocy społecznej, które są odpowiedzialne za wypłacanie świadczeń pieniężnych, pracę socjalną i dostarczanie usług, m.in. opiekuńczych, pielęgnacyjnych czy interwencji kryzysową. Wśród ośrodków pomocy społecznej 26 to instytucje miejsko-gminne, 71 gminne, 5 miejskie w tym: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Kielcach realizujący zadania pomocy społecznej zarówno gminy, jak i powiatu. W województwie świętokrzyskim na koniec 2016 r. funkcjonowało 38 domów pomocy społecznej, 25 pro-

wadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego, a 15 przez inne podmioty. Wśród funkcjonujących domów pomocy społecznej 7 było przeznaczonych dla osób przewlekle somatycznie chorych, dla osób w podeszłym wieku – 10, dla niepełnosprawnych fizycznie – 1, dla przewlekle psychicznie chorych – 12, dla niepełnosprawnych intelektualnie – 8. Liczba miejsc w domach pomocy społecznej w 2016 r. i wyniosła 3310, natomiast liczba mieszkańców w 2016 r. wynosiła 3600 osób i wzrosła z 3452 osób w 2015 r. [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 44]. Osoby niepełnosprawne mogą korzystać z usług rehabilitacyjno-terapeutycznych prowadzonych w środowiskowych domach samopomocy, które stanowią fundament w budowaniu sieci wsparcia w gminie i powiecie. „W Województwie Świętokrzyskim w roku 2016 funkcjonowało 37 środowiskowych domów samopomocy, co stanowi o wzroście o jedną placówkę w stosunku do 2015r. Liczba miejsc ww. placówkach w roku 2016 ukształtowała się na poziomie 982, co stanowiło wzrost o 30 miejsc w odniesieniu do 2015r., natomiast liczba osób korzystających wyniosła 1102” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 43].

Jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej dziennego pobytu są również ośrodki wsparcia, które dla osób niepełnosprawnych, chorych bądź starszych świadczą pomoc i usługi opiekuńcze w tym specjalistyczne w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych. „W 2016 roku na terenie województwa świętokrzyskiego funkcjonowało 86 różnego rodzaju ośrodków wsparcia, z czego, większość z nich – 62 (72,1%) prowadzonych była przez jednostki samorządu terytorialnego. Liczba miejsc ww. placówkach wyniosła 2461 zaś liczba osób korzystających z ośrodków wsparcia w 2016 roku osiągnęła poziom 3958 osób” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 43–44]. Do najważniejszych kwestii wsparcia osób niepełnosprawnych regionu świętokrzyskiego poprawa warunków życia poprzez aktywizację zawodową. „Od 2014 r. następuje spadek liczby osób niepełnosprawnych bezrobotnych. Na koniec 2016 r. zarejestrowa-

nych było 3667 bezrobotnych niepełnosprawnych, czyli 6,4% ogółu bezrobotnych. W porównaniu do końca 2015 r. ta grupa bezrobotnych zmniejszyła się o 524 osoby – spadek o 12,5%” [Wojewódzki Program Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu 2012 -2017. Raport za 2016, 2017, s. 83]. Samorząd województwa podejmuje działania, których celem jest poprawa sytuacji na regionalnym rynku pracy, osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób niepełnosprawnych. Działania samorządu koncentrują się wokół wykorzystywania możliwości, jakie daje ekonomia społeczna, to m.in. wymogi stosowania klauzul społecznych oraz aspektów społecznych przy ustalaniu kryteriów dodatkowych w zamówieniach publicznych bądź projektach finansowanych z funduszy europejskich, w szczególności realizowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Samorząd województwa, jako koordynator ekonomii społecznej na poziomie regionalnym, poprzez swoje działania wzmacnia podmioty ekonomii społecznej oraz przygotowuje rozwiązania mające na celu systemowe wsparcie sferę ekonomii społecznej.

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy jest zróżnicowana i przede wszystkim zależna od stopnia i rodzaju niepełnosprawności oraz faktu, czy jest ona wrodzona bądź nabyta. Są to główne z czynników decydujących o możliwości podjęcia pracy przez osoby z niepełnosprawnością. „Dane jednoznacznie potwierdzają, iż najmniej zatrudnionych na koniec 2016 r. było osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności – zaledwie 96 osób. Liczniejszą grupę stanowiły osoby z orzeczoną umiarkowaną – 1722 oraz lekkim 1849 stopniem niepełnosprawności. W przestrzeni publicznej występuje szereg barier, które niekorzystnie wpływają na poziom bezrobocia wśród osób niepełnosprawnych” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 53-54]. Ponadto czynnikami, które wpływają na aktywność niepełnosprawnych na rynku pracy jest m.in. miejsce zamieszkania, wykształcenie, wiek oraz staż pracy. „Barierami są postrzeganie niepełnosprawnych jako niewydajnych pracowników, przysparzających kłopotów, niekonkurencyjnych w stosunku do osób sprawnych. Niemniej jednak głównym źródłem problemów osób niepełnosprawnych na rynku pracy są bariery edukacyjne i niski poziom wykształcenia. Niepełnosprawni nadal mają gorszy dostęp do edukacji, szczególnie edukacji wyższej, w porównaniu do ludzi sprawnych, przez co w efekcie słabszy dostęp do rynku pracy” [Raport z Wojewódzkiego

Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 53-54]. To od efektywności i skuteczności systemu edukacji – przystosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz oczekiwań pracodawców w znacznym stopniu zależy sytuacja tej grupy społecznej na rynku pracy. „Obecnie jednym z najskuteczniejszych systemowych rozwiązań jest systematyczne zwiększanie liczby osób niepełnosprawnych, aktywnie uczestniczących w systemie edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji wyższej” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 71]. W regionie świętokrzyskim w roku szkolnym 2015-2016 funkcjonowało łącznie 51 szkół i jednostek integracyjnych, w tym placówek z oddziałami integracyjnymi, co niestety stanowi spadek liczby tego typu placówek w stosunku do lat poprzednich o 10%. „Tego typu edukacja jest procesem wspólnego kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z ich zdrowymi rówieśnikami, wymaga zabezpieczenia wsparcia – technicznego, metodycznego, psychospołecznego, organizacyjnego wynikającego z niepełnosprawności. Edukacja integracyjna powinna zapewniać poczucie przynależności dzieci zdrowych i niepełnosprawnych do danej społeczności szkolnej” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020 za 2016, 2017, s. 73]. Istotny element wsparcia dla niepełnosprawnych osób bezrobotnych lub poszukujących pracy stanowi indywidualny plan działania (IPD) [Pielok, Woynarowska-Janiszewska, Łukaszewska *Indywidualny Plan Działania Podręcznik Metodyczny*, 2010, s. 13]. IPD wyznacza cel strategiczny (zatrudnienie) i cele bezpośrednie (etapowe), ich powiązanie, a także sposoby ich realizacji, które w efekcie pozwalają zrealizować plan powrotu osoby bezrobotnej/poszukującej pracy na rynek pracy.

Z danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy wynika, iż na koniec 2016 r. ponad 3700 niepełnosprawnych osób bezrobotnych i poszukujących pracę realizowało indywidualne plany pomocy, zaś na przestrzeni 12 miesięcy ubiegłego roku ponad 1400 osób zakończyło realizację IPD. Ważnym wskaźnikiem jest liczba osób, które przerwały realizację planu powodu

podjęcia pracy, w ubiegłym roku wyniosła ona 473. Ponadto na koniec 2012 r. na terenie województwa funkcjonowało 48 zakładów pracy chronionej (ZPCh), zatrudniające ponad 3400 osób niepełnosprawnych, co stanowiło 70,9% ogółu zatrudnionych w tego typu zakładach. [Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020, 2014, s. 37]. Najczęstszym zakresem wykonywanej pracy była ochrona mienia, usługi porządkowo-remontowe oraz działalność handlowa.

Niezwykle istotną rolę w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu pełni ekonomia społeczna, której system wsparcia w województwie świętokrzyskim opiera się przede wszystkim o Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego (RPO WŚ), który jest kluczowym dokumentem operacyjnym w zakresie wsparcia finansowego. Do 2014 r. wsparciem objętych zostało 255 organizacji pozarządowych, 44 podmioty w sektorze spółdzielczym oraz 10 podmiotów w sektorze reintegracyjnym. Na podstawie danych ze Świętokrzyskiego Biura Rozwoju Regionalnego w Kielcach w latach 2008-2014 na rozwój sektora ekonomii społecznej w ramach Działania 7.2 – *Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej*, Poddziałanie 7.2.1 – *Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym*, Poddziałanie 7.2.2 – *Wsparcie ekonomii społecznej* wydatkowano w sumie ponad 103,5 mln zł. Dzięki temu wsparciu m.in. utworzono 31 nowych spółdzielni socjalnych, zawiązanych zostało 21 partnerstw na rzecz ekonomii społecznej, zrealizowanych zostało 26 815 godzin doradztwa na rzecz podmiotów ekonomii społecznej oraz zorganizowano 185 szkoleń umożliwiających uzyskanie wiedzy i umiejętności dotyczących założenia, prowadzenia podmiotu ekonomii społecznej. Podmioty ekonomii społecznej korzystały także z usług prawnych, księgowych oraz marketingowych – łącznie to 25 400 godzin wsparcia. W województwie świętokrzyskim w 2012 roku funkcjonowało 7 spółdzielni socjalnych, rok później: w 2013 roku liczba ta wzrosła do 17 podmiotów, a na koniec 2015 r. funkcjonuje ich 47. Zatem ich liczba w stosunku do 2012 roku wzrosła o 40 podmiotów. W ramach wsparcia finansowego ze środków Funduszu Pracy skierowanego do spółdzielni socjalnych, za pośrednictwem Wojewódzkiego Urzędu Pracy w latach 2007-2014 przeznaczono na rozwój dla 23 podmiotów wsparcia ekonomii społecznej w województwie blisko 607 000 zł.

Również jako podmioty ekonomii społecznej występują Zakłady Aktywności Zawodowej, Kluby i Centra Integracji Społecznej oraz Warsztaty Terapii Zajęciowej. Zakłady Aktywności Zawodowej są tworzone „w celu zatrudniania osób niepełnosprawnych z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności i określonych w ustawie grup osób z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, a także przygotowania ich do życia w otwartym środowisku oraz pomocy w realizacji pełnego, niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia na miarę ich indywidualnych możliwości. Rolą ZAZ-ów jest uzupełnienie przestrzeni istniejącej w systemie rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami pomiędzy warsztatami terapii zajęciowej, a otwartym lub chronionym rynkiem pracy” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 78]. Na koniec 2016 r. w ZAZ-ach w regionie świętokrzyskim zatrudnionych było 250 osób, w tym 186 osób ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Co niezwykle ważne uczestnicy ZAZ-ów otrzymują indywidualne wsparcie w tym pomoc w adaptacji w środowisku pracy, uwzględniające możliwości wynikające z danej choroby. Doświadczenia funkcjonowania ZAZ-ów pokazują ich dużą wartość, wynikającą ze skutecznej współpracy różnych instytucji i organizacji na poziomie lokalnym. Z kolei podstawowym celem Klubów Integracji Społecznej jest świadczenie usług z zakresu szeroko rozumianej reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w tym osób niepełnosprawnych.

„W regionie Świętokrzyskim na koniec 2016 r. było takich klubów 11, w których było ponad 1200 osób w tym tylko 12 - osób z niepełnosprawnością” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 44] „Centrum Integracji Społecznej jest instytucją realizującą specjalistyczny program pracy z osobami wykluczonymi społecznie lub zagrożonymi wykluczeniem tj. m.in. z osobami bezdomnymi, uzależnionymi, długotrwale bezrobotnymi oraz niepełnosprawnymi. Liczba Centrów Integracji Społecznej – 5” [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017,

s. 45]. Również podmiotami ekonomii społecznej są Warsztaty Terapii Zajęciowej. Są to placówki pobytu dziennego, wyodrębnionymi organizacyjne i finansowo, których celem jest zapewnienie osobom niepełnosprawnym uczestnictwa w rehabilitacji społecznej i zawodowej, realizowaną m.in. poprzez terapię zajęciową oraz przez zajęcia ruchowe i ogólnousprawniające. W 2016 r. w województwie świętokrzyskim funkcjonowało 27 warsztatów terapii zajęciowej, spośród których tylko 4 były zarządzane przez jednostki samorządu terytorialnego, a 23 przez inne podmioty. Liczba uczestników zajęć wyniosła 1.679 osób. [Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, 2017, s. 46]. Ważnym ogniwem w walce z wykluczeniem społecznym i ubóstwem są organizacje pozarządowe, które dzięki systematycznej współpracy m.in. z samorządami działają na rzecz podnoszenia poziomu życia, samodzielności i czynnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym osób zagrożonych ryzykiem wykluczenia społecznego. W województwie świętokrzyskim na koniec 2015 r. funkcjonowało 3578 organizacji pozarządowych, z których jedynie 312 prowadziła działalność gospodarczą, co sytuuje region dopiero na 14 miejscu wśród województw.

Tworzenie warunków umożliwiających poprawę sytuacji życiowej osób niepełnosprawnych to jeden z głównych celów dla działań polityki społecznej w województwie świętokrzyskim. Ten cel strategiczny będzie realizowany poprzez 5 celów operacyjnych. Cel 1 to zmniejszenie zjawiska wykluczenia społecznego i dyskryminacji osób niepełnosprawnych poprzez takie działania jak: wspieranie inicjatyw tworzenia i rozwijania działalności grup samopomocowych dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, wspieranie polityki informacyjnej i edukacyjnej dotyczącej podnoszenia wiedzy osób niepełnosprawnych o przysługujących im prawach, możliwościach uzyskania pomocy oraz udziału w życiu społecznym, rozwój poradnictwa specjalistycznego i mieszkalnictwa chronionego w tym mieszkań treningowych dla osób niepełnosprawnych i co niezwykle ważne kształtowanie pozytywnego wizerunku osoby niepełnosprawnej i jej rodziny w społeczeństwie. Cel 2 – to podnoszenie poziomu aktywności zawodowej oraz polityka równych szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy poprzez: wsparcie zatrudnienia i wykorzystanie podmiotów ekonomii społecznej wspomagających proces reintegracji zawodowej osób niepełnosprawnych na rynku pracy, rozwój zatrudnienia na chronionym rynku

pracy, wspieranie samozatrudnienia. Cel 3 to profilaktyka zdrowotna, leczenie i rehabilitacja osób niepełnosprawnych poprzez takie działania, jak: zwiększanie dostępności do rehabilitacji poprzez rozbudowę, modernizację i doposażenie ośrodków rehabilitacyjnych, zwłaszcza w małych miejscowościach i na wsi, wspieranie i realizacja programów profilaktycznych, mających na celu zmniejszenia ryzyka wystąpienia niepełnosprawności i pogłębiania niepełnosprawności oraz podnoszenie kwalifikacji i kompetencji pracowników medycznych i socjalnych. Cel 4 – podnoszenie poziomu wykształcenia, rozwój i dostosowanie systemu edukacji do potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych m.in. poprzez: wspieranie rozwoju sieci integracyjnych placówek szkolnych i pozaszkolnych, zwiększenie dostępności instytucji edukacyjnych poprzez likwidację barier architektonicznych oraz komunikacyjnych – zwiększenie dostępności do rozwiązań technicznych i informatycznych, co niezwykle ważne podnoszenia kwalifikacji kadr systemu oświaty w zakresie metod i form pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Cel 5 – niezwykle istotny to rozwój partnerstwa na rzecz wsparcia środowiska osób niepełnosprawnych, poprzez takie działania jak: skuteczniejsze wykorzystanie środków przeznaczonych na aktywizację społeczną i zawodową osób niepełnosprawnych, promocja dobrych praktyk w zakresie realizacji partnerskich projektów i programów na rzecz osób niepełnosprawnych tworzenie warunków do rozwoju oraz promocja wolontariatu, np. pracowniczego bądź kompetencyjnego, włączenie osób niepełnosprawnych w system decyzyjny w małych ojczyznach [Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020, 2014, s. 61-73].

Problematyka integracji i aktywizacji osób niepełnosprawnych znalazła umocowanie w zapisach różnych dokumentów strategicznych na poziomie europejskim, krajowym oraz regionalnym. Działania mające na celu inkluzję i wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym w szczególności osób niepełnosprawnych, systematycznie zyskują coraz większe znaczenie. Jednakże pomimo znacznego wsparcia w różnych obszarach, osób zagrożonych wykluczeniem w tym osób niepełnosprawnych, konieczne jest dalsze intensyfikowanie działań, których celem będzie poszerzanie wiedzy i znoszenie barier, celem zapewnienia samodzielności i czynnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym.

Literatura

- Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu - nowy wymiar 2020 (2016), MRPiPS, Warszawa.
- Grotowska-Leder J., Faliszek K., (2005), *Ekskluzja i inkluzja społeczna (wykluczenie społeczne)*, Toruń.
- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych przyjęta uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r. i opublikowana w Monitorze Polskim z 13 sierpnia 1997 r., nr 50, poz. 475.
- Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF) oraz jej zastosowanie, (2009), Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia, Warszawa.
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, (2003), Warszawa.
- Pielok C., Woynarowska-Janiszewska A., Łukaszewska A., (2010), *Indywidualny plan działania. Podręcznik metodyczny*, MPIPS, Warszawa.
- Raport z Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014–2020 za 2016, (2017), Kielce.
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776 z późn. zm.
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu 2012-2017. Raport za 2016, (2017), Kielce.
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu, (2012), Kielce.
- Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Realizacji Zadań na Rzecz Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020, (2014), Kielce.